

ЗА КОНКЛУЗИВА В ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД

Проф. д.ф.н. Красимира Алексова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В настоящата работа се представят семантиката, формите и значими употреби на конклузива в съвременния български език. Акцентираща се върху съвпадението на форми, което води до неточно представяне на употребите на индикативния перфект и до неправилно представяне на конклузивния аорист в непряката реч като индикативен перфект. В отделна подчаст се разглеждат важни употреби на конклузива в съвременния български език. Целта е да бъде подпомогнато представянето на конклузива в обучението по български език като чужд.

Ключови думи: евиденциалност; конклузив; ренаратив; дубитатив; български език като чужд

1. Въведение

Една от отличителните особености на българската глаголна система е наличието на граматикализирана евиденциална категория. Според застъпването тук мнение тя е четиричленна и съдържа индикатив (немаркиран евиденциал), конклузив, ренаратив и дубитатив (3 маркирани косвени евиденциала) (вж. Gerdzhikov 1984; Nitsolova 2007, 2008). С разгърнатия състав на евиденциалността българският се отличава от множество езици, в които евиденциалността е граматикализирана. Спецификата на българския език е наличието на дубитатив, който рядко се граматикализира като отделен евиденциал. В много богатата литература по въпроса за евиденциалността българската евиденциална категория е редуцирана като двучленна (напр. Kutsarov 2007; Aikhenvald, 2004) или като тричленна (Konedareva 2015; Makartsev 2014).

Настоящата работа има като основен обект конклузива в съвременния български език. Конкретният предмет е преподаването на значението, формите и употребите на конклузива в обучението по български език като чужд. Стремим се да докажем, че познаването на семантиката, употребите и формите на конклузива (умозаключителните глаголни форми) ще повиши комуникативната компетентност на обучаваните по български език като чужд.

В учебните програми за мигранти в училищна възраст и за мигранти, търсещи или получили статута на бежанци, както и в учебната програма за българските неделни училища, а и в учебната програма за български език в средните училища в България, публикувани на страницата на Министерство на образованието и науката, конклузивът не е включен. Смятаме, че това е пропуск, който би трябвало да бъде отстранен, защото понижава комуникативните умения на изучаващите български език като чужд и като първи.

Предложението ни за нивото, в което да се изучава българският конклузив, е С1. При студенти в специалност „Българска филология“ в чуждестранни университети това може да бъде направено и в В2.

2. Преподаването на конклузив в обучението по български език като чужд

2.1. Значение и форми на конклузива

Конклузивните (умозаключителните) глаголни форми изразяват субективно лично обобщение, извод, умозаключение в смисъл по-широк, отколкото в логиката. Умозаключението може да се базира на следи от действието, напр. (1):

(1) *По следите по пода следователят разбра, че крадците са влезли през балкона и са щели да откраднат и телевизора, който е оставен до вратата на балкона.*

но може да е въз основа на логически връзки, които говорещият прави, напр. (2):

(2) (Във форума на сайта „Фото Култ“ се коментира изчезването на един човек, правят се догадки) – *щом е понеделник вечерта – значи се е върнал от пленера и е бил на работа ... после е изчезнал (ако е изчезнал или се е скрил)*¹ (<http://photo-cult.com/forum.php?c=6&t=70407&pg=3>) (20.12.2026).

Конклузивните форми се създаде или като се образува от синтетичната форма композирана форма с минало несвършено деятелно причастие за сегашно време и имперфект и се добави спомагателният глагол *съм*, или като се използва минало свършено деятелно причастие на спомагателния глагол и се добави от индиректната форма останалата част от композираната форма. Парадигмата на конклузива в деятелен залог в съвременния български език е следната (табл. 1):

Таблица 1. Конклузивни положителни форми в 3 л., ед. ч., м. р., деятелен залог

Време	Форми в деятелен залог
Сегашно време	пишел съм
Имперфект	пишел си пишел е
Аорист	писал съм писал си писал е
Перфект	бил съм писал
Плусквамперфект	бил си писал бил е писал
Бъдеще време	щял съм да пиша
Бъдеще време в миналото	щял си да пишеш щял е да пише
Бъдеще предварително време	щял съм да съм/бъда писал
Бъдеще предварително време в миналото	щял си да си/бъдеш писал щял е да е/бъде писал

Таблица 2. Конклузивни отрицателни форми в 3 л., ед. ч., м. р., деятелен залог

Време	Отрицателни форми в деятелен залог
Сегашно време	не съм пишел
Имперфект	не си пишел не е пишел
Аорист	не съм писал не си писал не е писал
Перфект	не съм бил писал
Плусквамперфект	не си бил писал не е бил писал
Бъдеще време	нямало съм да пиша
Бъдеще време в миналото	нямало си да пишеш нямало е да пише нямало е да пиша нямало е да пишеш нямало е да пише не съм щял да пиша не си щял да пишеш не е щял да пише

Бъдеще предварително време	<i>нямало съм да съм/бъда писал</i>
Бъдеще предварително време в миналото	<i>нямало си да си/бъдеш писал</i> <i>нямало е да е/бъде писал</i> <i>нямало е да съм/бъда писал</i> <i>нямало е да си/бъдеш писал</i> <i>нямало е да е/бъде писал</i> <i>не съм щял да съм/бъда писал</i> <i>не си щял да си/бъдеш писал</i> <i>не е щял да е/бъде писал</i>

Таблица 3. Конклузивни положителни и отрицателни форми в 3 л., ед. ч., м. р., страдателен залог

Време	Положителни форми в страдателен залог	Отрицателни форми в страдателен залог
Сегашно време	<i>бил съм писан</i> <i>бил си писан</i> <i>бил е писан</i>	<i>не съм бил писан</i> <i>не си бил писан</i> <i>не е бил писан</i>
Имперфект		
Аорист		
Перфект		
Плусквамперфект		
Бъдеще време	<i>щял съм да съм/бъда писан</i> <i>щял си да си/бъдеш писан</i> <i>писан</i> <i>щял е да е/бъде писан</i>	<i>нямало съм да съм/бъда писан</i> <i>нямало си да си/бъдеш писан</i> <i>нямало е да е/бъде писан</i> <i>нямало да съм/бъда писан</i> <i>нямало да си/бъдеш писан</i> <i>нямало е да е/бъде писан</i> <i>не съм щял да съм/бъда писан</i> <i>не си щял да си/бъдеш писан</i> <i>не е щял да е/бъде писан</i>
Бъдеще време в миналото		
Бъдеще предварително време		
Бъдеще предварително време в миналото		

От трите таблици се вижда, че в парадигмата на конклузива в българския език съществуват съвпадения на форми. Съвпадат в деятелния залог директните и индиректните времена, което е резултат от снемането на опозицията между тях по признака *индиректност*. В страдателния залог още една опозиция се неутрализира и това е опозицията между резултативните (перфектните) и нерезултативните (неперфектните времена). В резултат от това в страдателния залог съществуват само два типа форми – една за бъдещите времена (*бил е писан*) и една за бъдещите времена (*щял да е писан*).

Освен това конклузивният аорист (*писал е*) съвпада с индикативния перфект (*писал е*), което е резултат от първия тласък на граматикализацията на евиден-

циалността – транспозиция на индикативния перфект в полето на конклузивния аорист за изразяване на собствено заключение, извод, обобщение, умозаключение или предаване на чуждо изказване. Наблюдения върху учебници по български език като чужд говорят, че често при представянето на индикативния перфект се включват контексти и упражнения, които всъщност са употреби на конклузивния аорист, което трябва да бъде избягвано. Освен това при трансформацията на пряката реч в непряка се казва, че индикативният аорист се предава в непряката реч с индикативен перфект, което не отговаря на реалността, защото в този случай се явява конклузивен аорист, а този факт се коментира по-долу.

За пълнота на наблюденията на формите ще посочим, че в 1 и 2 л., ед. ч. и мн. ч. съвпадат конклузивните и ренаративните форми. Това е резултат от регрупирането на признаците на двата евиденциала, което Г. Герджиков назовава *съкратителна реорганизация* от гледна точка на теорията на граматическите опозиции (Gerdzhikov 1984). Обобщаването на признаците на двата евиденциала води до създаването на един интегриран признак, който може да бъде наречен *косвена информация за действието*.

2.2. Употреби на българския конклузив

В обучението по български език като чужд една от важните задачи е да се представят употребите на конклузива днес. При разглеждането им отчитаме както позицията на говорещия – свидетел или не, така и принадлежността на глаголната форма към времената от плана на миналото или от плана на неминалото.

Най-честотната употреба на конклузива е случаят, в който говорещият не е бил свидетел на действието в миналото. В този случай умозаключението, изводът могат да бъдат направени както въз основа на следите от действието, както в (3),

(3) *От палтото на закачалката Кристина разбра, че Ивана вече е пристигнала.*

но може и в основата му да лежи логическо съждение на говорещия/пишещия, близо до догадката, напр. (2).

Друга интересна употреба на българския конклузив може да се наблюдава, когато говорещият предава несобствена информация за действия в миналото, на които той не е бил свидетел, но които е възприел и представя като собствени твърдения. Този тип употреби се наричат от Руселина Ницолова „слабо знание“ на говорещия (Nitsolova, 2008, p. 355) – чуждата информация е станала част от собствените знания на говорещия, които той представя с конклузив като свое твърдение. Този тип употреби широко се срещат в историографски съчинения или в трудове, чиито обекти са исторически факти, както в (4) и (5).

(4) Във Външния град на столицата са били **разположени** такива занаятчийски работилници и търговски центрове. (<https://istoria.bg/10088/veliki-preslav>) (06.01.2023 г.)

(5) Руската редакция на старобългарския език **е била смятана** дълго време за самия кирило-методиевски¹ език. (Стефан Младенов)

Възможно е този тип употреби на конклузива, които нямат умозаключително значение, да се откриват и в други текстове, в които става дума за факти от историята при несвидетелска позиция на говорещия, напр. (6) и (7).

(6) Вероятно Поп Богомил **е доразвил** учението в цялостна система, ползвайки книги на павликяните от Тракия. (<https://istoria.bg/1453/bogomilstvo>) (06.01.2023 г.)

(7) Още в детството си майка ми **е свирела** на цигулка (Nitsolova, 2008, p. 356).

Конклузивът може да се употреби от говорещия, когато той е бил физически свидетел на действията, без да осъзнава истинската им същност, когато не ги е възприемал съзнателно (вж. (8), когато въобще не е отбелязал тяхното съществуване, защото не се е намирал в подходящо физическо или психическо състояние (вж. (9) или защото ги е забравил (вж. (10)).

(8) Навярно **съм пъхнал** ключовете в някаква друга чанта.

(9) Вероятно **съм оставил** документите на неподходящо място.

(10) Ситуация: двама гледат обща снимка от детството – **Явно като деца сме си играли** заедно в градинката. А аз това не си го спомням.

Във въпросителни и отрицателни изречения конклузивът може да изразява неуверено предположение, напр. (11).

Дали е било така, дали не е било така, не мога да разбера (вж. и Gerdzhikov 1977).

Важна употреба на конклузива се наблюдава в непряката реч, предаваща чуждо съобщение. Тогава във въвеждащото изречение е наличен глагол за речева дейност, представящ информацията, че се предава чужда реч. В този случай в непряката реч (подчиненото изречение) се конкурират ренаративни и конклузивни форми от плана на миналото. Не е възможна употребата на индикатива, тъй като той носи признака *свидетелственост*, който влиза в конфликт с глагола за речева дейност, предаващ чужда реч, срв. (12) и (13).

(12) Конклузив: *Катя каза, че Иван е дошъл* (аорист) / *е идвал* (имперфект) / *е бил дошъл* (плусквамперфект) / *е щял да дойде* (бъдеще време в миналото) / *е щял да е дошъл* (бъдеще предварително време в миналото).

(13) Ренаратив: *Катя каза, че Иван дошъл* (аорист) / *идвал* (имперфект) / *бил дошъл* (плусквамперфект) / *щял да дойде* (бъдеще време в миналото) / *щял да е дошъл* (бъдеще предварително време в миналото).

С конклузивните форми предаването на чужда реч е по-неутрално, отколкото с ренаративни форми, тъй като в изречението се натрупват два показателя за препредаване на чуждо изказване: глаголят за речева дейност и граматикализиращият ренаратив. Подобна конкуренция може да се наблюдава и в непряката реч при времената от плана на неминалото, но там конкуриращите се форми са три: индикатив, конклузив и ренаратив, срв. (14), (15) и (16).

(14) Индикатив: *Катя каза, че Иван идва* (сегашно време) / *е дошъл* (перфект) / *ще дойде* (бъдеще време) / *ще е дошъл* (бъдеще предварително време).

(15) Конклузив: *Катя каза, че Иван е дошъл* (сегашно време) / *е бил дошъл* (перфект) / *е щял да дойде* (бъдеще време) / *е щял да е дошъл* (бъдеще предварително време).

(16) Ренаратив: *Катя каза, че Иван дошъл* (сегашно време) / *бил дошъл* (перфект) / *щял да дойде* (бъдеще време) / *щял да е дошъл* (бъдеще предварително време).

Индикативните форми при времената от плана на неминалото и конклузивните форми от плана на миналото - и в двата случая в непряката реч предават неутрално чуждата реч, докато съчетаването на глагол за речева дейност и граматическо средство за предаване на чуждо изказване, каквото е ренаративът, създава нюанса на дистанциране на говорещия от достоверността на изказването. За тези два случая на употреба на конклузива вместо ренаратива пишат Г. Герджиков (Gerdzhikov 1977) и М. Москова (Moskova 2019).

Според нашето виждане тези неумозаключителни по семантика употреби на конклузива в непряката реч представляват не неутрализация на признак, нито транспозиция, а случай на интегриране признаците на конклузива (*субективност, непреизказност*) и ренаратива (*несубективност, преизказност*), в резултат на което се получава обобщен признак *косвена информация за действието*.

Тук ще представим и употреби на конклузива, представляващи транспозиция на конклузива в полето на индикатива. Става въпрос за факти от миналото, на които говорещият е бил свидетел, но за да изрази експресивност, той

употребява конклузива със значение на собствено субективно, лично преживяване – вж. (17) и (18).

(17) *Ами че аз помня майка ти, бре, тя ми е сплитала косите на плитки, учела ме е песни да пея...* (В. Ст.)

(18) *Булка, кай, аз си отивам, ела да се простим. Гледала си ме, почитала си ме. Къщовница си била. Добра си била, булка, много добра. Сполай ти.* (Й. Й.) (Ferdzhilov 1977, p. 56)

И в двата последни примера конклузивът не изразява умозаклучение на говорещия, а субективно, емоционално, лично преживяване.

Според застъпването тук виждане конклузивът има специфична експресивна употреба, която бива дефинирана като (ад)миратив. С него се изразява изненадващо умозаклучение на говорещия, който открива неподозирани или неизвестни факти или прави изненадваща преценка на познати факти (вж. повече у Aleksova 2003).

(19) *Гледай ти, ами ти си можел да плуваш!*

Поради експресивността на изказването спомагателният глагол *съм* може да изпадне и тогава адмиративните форми съвпадат с ренаративните. Това е причината някои автори да смятат адмиратива за транспозиция на ренаратива в полето на индикатива (Nitsolova 2008).

Адмиративът в българския език е предизвикал интереса и на руски учени българисти. З. Шанова прави подробен преглед на адмиративните употреби и начините на предаване на адмиратива в руския език (Shanova 1995).

3. Заключение

В настоящата работа представихме семантиката, формите и значими употреби на конклузива в съвременния български език. Изяснихме, че с него се изразява умозаклучение в широк смисъл – извод, обобщение, заключение. Коментирахме съпадението на форми в неговата парадигма, което е резултат от неутрализация на признаци или обобщаване на признаците на конклузива и ренаратива. От особена значимост за чуждоезиковото обучение по български език е съпадението на индикативния перфект и конклузивния аорист, довело до включването на употреби на конклузивния аорист в урочни статии за индикативния перфект или до погрешното представяне на конклузивния аорист в непряката реч като индикативен перфект. Важна употреба на конклузива се наблюдава в непряката реч, но това или погрешно се представя, или въобще не се споменава.

Разгледаните употреби на конклузива не са единствените, но пък са значими за изясняване на функционирането на този евиденциал днес. Целта на

представянето на тези употреби е те да бъдат използвани в обучението по български език като чужд, за да се обогати комуникативната компетентност на обучаваните.

БЕЛЕЖКИ

1. Във всички примери са запазени правописът, пунктуацията и оформянето в оригинала.

ЛИТЕРАТУРА

- АЛЕКСОВА, КР., 2003. *Адмиративът в съвременния български език*. София: Сема РИ. ISBN 954-8021-24-2.
- ГЕРДЖИКОВ, Г., 1977. Една специфична глаголна категория в съвременния български език (Категорията „ангажираност на говорещия с изказването на действието“). *Годишник на Софийския университет, Факултет по славянски филологии*. Т. 69, № 2, с. 5 – 68.
- ГЕРДЖИКОВ, Г., 1984. *Преизказването на глаголното действие в българския език*. София: Наука и изкуство.
- КОНЕДАРЕВА, С., 2015. *Евиденциалността в българския език – типологичен аспект. Автореферат на дисертация за придобиване на образователната и научна степен „доктор“*. Благоевград, <http://rd.swu.bg/media/37429/avtoreferat.pdf> (03.12.2023 г.)
- КУЦАРОВ, ИВ., 2007. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, ISBN 978-954-423-376-1.
- МАКАРЦЕВ, М., 2014. *Эвиденциальность в пространстве балканского текста*. Москва, Санкт-Петербург: Нестор-История. ISBN 978-5-7576-0271-4.
- МОСКОВА, М., 2019. Употреби на конклузива при предаване на чужда реч в подчинено изречение с глагол за предаване на чужда реч в главното. *Съвременна лингвистика*, №. 2, с. 19 – 30. https://slav.uni-sofia.bg/images/bf/SPISANIE_LINGVISTIKA_2_2019.pdf (03.12.2023 г.)
- НИЦОЛОВА, Р., 2007. Модализованная эвиденциальная система болгарского языка. Храковский, В., отг. ред. *Эвиденциальность в языках Европы и Азии*. Санкт-Петербург: Наука, с. 107 – 197. ISBN 978-5-02-026530-2.
- НИЦОЛОВА, Р., 2008. *Българска граматика. Морфология*. София: Св. Климент Охридски, ISBN 978-954-07-5644-8.

ШАНОВА, З., 1985. Адмиратив в болгарском языке и способы его передачи на русский язык. *Съпоставително езикознание*, кн. 6, с. 5 – 9. ISSN 0204–8701.

REFERENCES

- AIKHENVALD, A., 2004. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- ALEKSOVA, KR., 2003. *Admirativat v savremennia balgarski ezik*. Sofia: Sema RSh. ISBN 954-8021-24-2.
- GERDZHIKOV, G., 1977. Edna spetsifichna glagolna kategoria v savremennia balgarski ezik (Kategoriyata “angazhiranost na govoreshitia s izkazvaneto na deystvieto”). *Godishnik na Sofiyskia universitet, Fakultet po slavyanski filologii*, vol. 69, no. 2, pp. 5 – 68.
- GERDZHIKOV, G., 1984. *Preizkazvaneto na glagolnoto deystvie v balgarskia ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- KONEDAREVA, S., 2015. *Evidentsialnostta v balgarskia ezik – tipologichen aspekt*. Avtoreferat na disertatsia za pridobivane na obrazovatelната i nauchna stепен „doktor“. Blagoevgrad. <http://rd.swu.bg/media/37429/avtoreferat.pdf> (03.12.2023 g.)
- KUTSAROV, IV., 2007. *Teoretichna gramatika na balgarskia ezik. Morfologia*. Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo „Paisiy Hilendarski“, ISBN 978-954-423-376-1.
- MAKARTSEV, M., 2014. *Evidentsialynosty v prostranstve balkanskogo teksta*. Moskva, Sankt-Peterburg: Nestor-Istoria. ISBN 978-5-7576-0271-4.
- MOSKOVA, M., 2019. Upotrebi na konkluziva pri predavane na chuzhda rech v podchineno izrechenie s glagol za predavane na chuzhda rech v glavnoto. *Savremenna lingvistika*, no. 2, pp. 19 – 30. https://slav.uni-sofia.bg/images/bf/SPISANIE_LINGVISTIKA_2_2019.pdf (03.12.2023 g.)
- NITSOLOVA, R., 2007. Modalizovannaya evidentsialynaya sistema bolgarkogo yazyka. Hrakovskiy, V., otg. red. *Evidentsialynosty v yazykah Evropy i Azii*. Sankt-Peterburg: Nauka, pp. 107 – 197. ISBN 978-5-02-026530-2.
- NITSOLOVA, R., 2008. *Balgarska gramatika. Morfologia*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski, ISBN 978-954-07-5644-8.
- SHANOVA, Z., 1985. Адмиратив в болгарском языке и способы его передачи на русский язык. *Съпоставително езикознание*, no. 6, pp. 5 – 9. ISSN 0204–8701.

THE ACQUISITION OF THE CONCLUSIVE IN BULGARIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract. The present work presents the semantics, forms and significant uses of the conclusive in the modern Bulgarian language. Emphasis is placed on form matching, which leads to inaccurate representation of uses of the indicative perfect and to the misrepresentation of the conclusive aorist in indirect speech as the indicative perfect. In a separate subsection, important uses of the infinitive in the modern Bulgarian language are considered. The aim is to support the presentation of the conclusive in the study of Bulgarian as a foreign language.

Keywords: evidentiality; conclusive/inferential; renarrative; dubitative; Bulgarian as foreign language

✉ **Prof. Krasimira Aleksova, DSc.**

ORCID iD: 0000-0003-3205-9958

WoS ResearcherID – AAA-9132-2021

Department of Bulgarian

Faculty of Slavic Studies

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria